

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ДЕПРЕСИВНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Ю. Д. Пищик, аспірантка*

Обґрунтовано поняття “депресивний регіон” і рівень депресивності адміністративного регіону, розглянуто теоретичні та практичні аспекти дослідження депресивних територій. Проведені дослідження в межах України мають значні відмінності у рівні депресивності окремих регіонів, які з роками посилюються й породжують поглиблення диспропорцій. Державна підтримка повинна базуватися на здійсненні перерозподілу ресурсів для підтримки депресивних територій та розв’язання проблем, які за своїми масштабами є загальнодержавними.

Депресивність, депресивні території, проблемний регіон, депресивні регіони, відсталий регіон.

Одним із негативних наслідків економічних трансформацій 90-х років ХХ ст. в Україні є депресивність територій. Економічна ситуація, яка склалася нині в Україні, дуже складна. Наявність значних диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів є характерною рисою вітчизняної економіки. Це призводить до депресивності регіонів, яким притаманні: низький рівень доходів населення, виробництва та інвестицій в розрахунку на одного мешканця, високий рівень безробіття, низька забезпеченість населення соціальними гарантіями тощо. Розв’язання проблем таких територій є важливим загальнодержавним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів відродження депресивних територій залишається важливим загальнодержавним завданням. Вивченню проблем депресивних територій присвячено чимало наукових праць В. Куперштох, В. Соколова, С. Суспіцина, М. Ягольницер, І. Прокопа, Л. Шепотько, Ф. Заставного, М. Ляшевської (розглядає старопромислові райони з розвитком видобувної промисловості та старопромислові райони з високим рівнем обробної промисловості як різновид депресивних територій), Л. Олійник, А. Степаненко, А. Ткаченко, А. Новикової, М. Хвесик, Л. Горбач, Н. Вишневської, Ю. Хвесик [6, 7, 9, 12, 13, 15, 18]. Багато вчених (Лексин В., Швецов А.) вважають депресивними саме промислові райони [8].

Мета дослідження – обґрунтування поняття “депресивний регіон” та рівень депресивності адміністративного регіону.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття “депресивна територія” було вжито у Великобританії в міжвоєнний період. В Україні

---

* Науковий керівник – доктор економічних наук, професор, академік НААН України
В. К. Терещенко

поняття "депресивна територія" увійшло в науковий обіг у середині 90-х років ХХ століття, що було пов'язано з активізацією регіональних досліджень. Незважаючи на наявність значної кількості робіт із вивчення депресивних територій, однозначного тлумачення цього терміна немає [10]. Характерно, що чіткого розмежування понять "депресивна територія", "проблемний регіон", "відсталий регіон" у науковій літературі немає, що породжує неоднозначність трактувань цих дефініцій [4].

Так, у Законі Російської Федерації "Об основах федеральной поддержки депрессивных территорий Российской Федерации" зазначено, що депресивна територія Російської Федерації – це територія суб'єкта, в головній галузі (головних галузях) економіки яких має місце спад виробництва [2].

У Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" зазначено, що депресивна територія – це регіон чи його частина, рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчим серед територій відповідного типу. У статті 9 цього документа зазначено, що депресивними можуть бути регіони, промислові, сільськогосподарські райони, а також міста обласного підпорядкування [1]. Узагальнення підходів вчених до визначення поняття «депресивності» розвитку регіонів наведено в табл. 1.

Характеристика ознак депресивних регіонів*

Автор думки	Характеристика
Гранберг О. Г.	Територія, яка неспроможна самостійно вирішити свої соціально-економічні проблеми (або реалізувати свій високий потенціал) і потребує активної підтримки з боку держави.
Лексін І. В., Грицюк Т. В.	Високий рівень безробіття, низька інвестиційна активність та низький середньодушовий рівень бюджетної забезпеченості.
Мельник С. В.	Стійкий кризовий стан економіки певної території, що виявляється в глибині та інтенсивності деструктивних економічних і соціальних процесів, зумовлених стагнацією традиційно провідних галузей господарства внаслідок різкого порушення відтворювальних процесів.
Новікова А. М.	Промислово розвинена територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями й регіонами.
Смірнягіна Л. В., Билова Г. В.	Відсталість за основними соціально-економічними показниками.
Тругеля І. Д.	Території, які в даний час відрізняються нижчими, ніж у середньому по країні, показниками соціально-економічного розвитку, але у минулому були розвиненими, а за деякими показниками займали провідне місце в країні.
Штульберг Б. Х.	Стійкість кризових процесів у часі; велика глибина та інтенсивність кризових явищ; системний характер наслідків депресивного стану.
Шевчук Я. В. Заставний Ф. Д.	Спостерігається стагнація економіки, погіршується демографічна ситуація та рівень життя населення.

*Складено авторами з джерел [10, 5, 17, 12].

Основними рисами депресивних регіонів є: слаборозвинена соціальна інфраструктура; демографічна криза; низький рівень виробничого та людського потенціалу; несприятливі природні й кліматичні умови, екологічні катастрофи, стихійні лиха; порушення виробничих структур; низький рівень галузевої диверсифікації та залежність від зовнішніх ринків; невідповідність факторів виробництва сучасним потребам.

Типи депресивних територій визначено і Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів": а) регіони; б) промислові райони; в) сільські райони; г) міста обласного підпорядкування [1].

Науковцями також запропонували цілу низку показників, які можуть використовуватися для ідентифікації депресивних територій. Найбільш широкий їх спектр відображений у роботах Ф. Д. Заставного [6], В. Л. Куперштох [7], А. М. Новикової [12]. Аналіз запропонованих критеріїв виділення депресивних територій свідчить, що головними серед них є валова додана вартість на одну особу, рівень безробіття, доходи населення, душеві показники виробництва промислової та сільськогосподарської продукції, показники забезпеченості населення товарами й послугами.

Депресивність регіону категорія, у першу чергу, не економічна, а соціальна. Економічні показники не дають усєї картини щодо ситуації в регіоні. Адже економіка є для людини обслуговуючим фактором.

Для людини, у першу чергу, важливим є не умовні гривні на душу населення, що формуються в регіоні, а можливість мати комфортне, безпечне життя для себе і своїх дітей, а це не завжди корелюється з таким показником, як валовий регіональний продукт (ВРП).

Але тривалість і глибина регіональної депресії визначається складом галузей виробництва, криза в яких і є основною причиною розповсюдження депресії на всю економіку регіону [13].

Кінцевою метою є підвищення доходів людей і покращення рівня їх життя через розбудову сіл, створення нових робочих місць, зростання рівня заробітної плати селян [3].

У Сумській області значна частина сільських жителів працездатного віку є незайнятими, тобто, не працюють як наймані особи, не займаються власною справою. Рівень зареєстрованого безробіття у сільській місцевості вищий, порівняно з міськими поселеннями. Велика кількість сільських жителів більш активного віку в пошуках роботи виїжджають із сіл, у тому числі за кордон. Споживчі витрати сільського населення менші, ніж міського. Більшість із них становлять витрати на харчування, що є проявом бідності [3].

За останні 10 років кількість сільських жителів скоротилася на 78,3 тис. осіб, а порівняно з 1991 роком – на 149,3 тис. осіб. Це відбувається, головним чином, за рахунок депопуляції населення. Вікова структура сільського населення деформована: частка осіб працездатного віку становить 54% (міського – 62%) [3].

Фактично не функціонує на селі служба побуту, закриваються підприємства торгівлі у малих і віддалених селах. Із 1466 сільських

населених пунктів стаціонарні об'єкти торгівлі діють у 697, що становить 47,5% від їх загальної кількості, заклади ресторанного господарства – лише у 160 (10,9%) [3].

Нинішня соціально-економічна ситуація, що склалася на селі Сумської області зумовлена:

- низьким рівнем розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості, а саме: дорожнього, транспортного сполучення, незадовільним станом житлово-комунального господарства в сільській місцевості, низьким рівнем їх ефективного енергозабезпечення;

- нижчим від рівня міст розвитком галузей освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, тощо;

- недостатнім рівнем фінансової підтримки соціальної сфери села;

- недостатнім рівнем державної підтримки облаштування сільських територій;

- передачею об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;

- відсутністю умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості та підвищення рівня доходів;

- недостатнім рівнем інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах;

- відсутністю розгалуженої та збалансованої інфраструктури об'єктів торгівлі й ресторанного господарства;

- втраченим потенціалом системи споживчої кооперації;

- низьким рівнем організації виїзної торгівлі та великими транспортними витратами на доставку товарів, особливо у віддалені населені пункти;

- низькою купівельною спроможністю сільського населення;

- недостатністю власних обігових коштів у більшості суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність у сфері торгівлі на селі, та незначною їх прибутковістю [3].

Основною метою державного регулювання розвитку депресивних регіонів, на думку вчених, має бути здійснення «структурних трансформацій, забезпечення пріоритетності в розвитку тих галузей, які є науково-передовими та конкурентоспроможними в даному регіоні, зміна структури виробництва згідно з економічною кон'юнктурою та вимогами ринку, перекваліфікація трудових ресурсів, досягнення оптимальних структурних пропорцій між трудовими ресурсами та економічною спрямованістю розвитку регіону» [16].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для створення сприятливіших організаційно-правових та соціально-економічних умов для Сумської області та комплексного розвитку сільських територій потрібне зростання зайнятості сільського населення шляхом створення основної умови підвищення рівня життя населення; створення екологічно робочих місць та підвищення рівня доходів

сільського населення до рівня не нижче середнього в галузях економіки області; посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів [3].

Список літератури

1. Про стимулювання розвитку регіонів : закон України від 08.09.2005 № 2850-IV // Верховна Рада України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
2. Об основах федеральной поддержки депрессивных территорий Российской Федерации : закон // Государственная Дума ФС РФ. – Режим доступа : www.akdi.ru
3. Програма розвитку сільських територій сумської області на період до 2020 року.
4. Барановський М. О. Депресивність регіонів України / М. О. Барановський // Теорія та практика досліджень : зб. наук. пр. викладачів природ-геогр. ф-ту. – Ніжин, 2006. – Вип. 1. – С. 74–81.
5. Герасимчук З. В. Депресивні території: підходи до трактування / З. В. Герасимчук, І. Г. Новосад // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Зб. наук. праць. ЛНТУ. – Вип. 8 (31). – Ч. 1. – Луцьк, 2011. – С. 95–101.
6. Заставний Ф. Д. Депресивні регіони, поселення й галузі економіки України: проблеми, оцінка, прогнози / Ф. Д. Заставний // Географія та основи економіки у школі. – № 6, 2004. – С. 24–29.
7. Методические основы выделения депрессивных и отсталых регионов / Куперштох В. Л., Соколов В. М., Суспицын С. А., Ягольницер М. А. // Регион: экономика и социология. – № 2. – 1996. – С. 3–33.
8. Лексин В. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Ст. 8. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения / В. Лексин, А. Швецов // Российский Экономический журнал. – 2001. – С. 35–63.
9. Ляшевская М. Н. Проблемы выделения депрессивных территорий России / М. Н. Ляшевская // Вестник Моск. ун-та. Серия «География». – 1994. – С. 16–19.
10. Майборода Г. М. Депресивні регіони: суть, поняття, види [Електронний ресурс] / Г. М. Майборода. – Режим доступу : <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/772-depresivni-regioni-sutnist-ponyattya-vidi>
11. Мельник С. В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України / С. В. Мельник. – К. : Соцінформ, 2009. – 768 с.
12. Новикова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А. М. Новикова // Стратегічна панорама. – № 3–4. – 2000. – С. 115.
13. Олійник Л. Б. Соціальний розвиток села і територій сільського типу / Л. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Обрій, 2003. – 128 с.
14. Ткаченко А. А. Критерии депрессивности регионов / А. А. Ткаченко // Вест. Моск. ун-та. – Сер. 5. География. – 1996. – № 4. – С. 66–71.
15. Чуприна А. Аналіз досвіду подолання депресивності регіонів західноєвропейських країн та можливості його застосування в Україні / А. Чуприна // Галицький економічний вісник. – 2011. – № 3 (32). – С. 17–24.
16. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області) : моногр. / [М. А. Хвесик, Л. М. Горбач та ін.]. – К. : Кондор, 2004. – 376 с.

Обосновано поняття "депресивний регіон" і рівень депресивності адміністративного регіону, розглянуті теоретичні і практичні аспекти дослідження депресивних територій. Проведені дослідження в межах України мають значительні відмінності в рівні депресивності окремих регіонів, які з роками посилюються і породжують углублення диспропорцій. Державна підтримка повинна базуватися на здійсненні перерозподілу ресурсів для підтримки депресивних територій і вирішення проблем, які по своїх масштабах є загальнодержавними.

Депресивність, депресивні території, проблемний регіон, депресивні регіони, відсталий регіон.

The main objectives of this paper is to study the notion of "depressed area" and the level of depression of an administrative region. The theoretical and practical aspects of the study of depressed areas. Past studies in Ukraine make significant differences in the level of depression of some regions that are compounded over the years and generate deepening disparities. State support should be based on the implementation of the redeployment of resources to support the depressed areas and solve problems in their scope is nationwide.

Depression, depressed territories, the problem area, depressed regions, lagging regions.

УДК 338.5:620.92

ІНДИКАТОРИ ОЦІНКИ ЗОВНІШНІХ ВИТРАТ У БІОЕНЕРГЕТИЧНИХ СИСТЕМАХ

О. О. Рябченко, кандидат економічних наук

Оцінка зовнішніх витрат/ефектів – важливий показник стійкого розвитку будь-якої системи, як фактор непрямих видатків або набутих переваг третьої сторони, що не є прямим споживачем або виробником. Дане дослідження спрямоване на формування класифікаційної системи зовнішніх витрат/ефектів у процесі виробництва сировини на потреби біоенергетики через структуру існуючих індикаторів, які можуть бути віднесені до показників стійкого розвитку. Встановлено логічно-послідовний зв'язок між принципами, критеріями та індикаторами стійкого розвитку біоенергетичних систем. Сформовано базу для аналітичної оцінки потенціалу зовнішніх витрат/ефектів біоенергетики України.

Екстерналії, індикатори оцінки, біоенергетичні системи, критерії оцінки, вартість зовнішніх витрат.

Внутрішня загроза енергетичного дефіциту та зовнішнє позиціонування України, як одного з ключових постачальників біоенергетичної сировини та